

חקרה מבחן: ההתנחלות צופין

ההתנחלות צופין הוקמה בשנת 1989, בתקופת ממשלתו של יצחק שמיר.³³ ההתנחלות ממוקמת כשלושה ק"מ ממזרח לקו הירוק, כשני ק"מ מצפון-מזרח לעיר קלקיליה, על גבעה בגובה של כמאתיים מטר מעל פני הים. שני כבישים מחברים את צופין לישראל: כביש 5504, היוצא מההתנחלות לכיוון מערב ומוביל בנסיעה של דקות ספורות הישר לכפר סבא או, לחלופין, לכביש 6 ("חוצה ישראל"); וכביש היוצא מההתנחלות דרומה, עובר דרך מחסום שהוקם במכשול ההפרדה, בסמוך לכניסה המזרחית לקלקיליה, ומתחבר לכביש 55, הפונה הן מערבה, לישראל, והן מזרחה, לשאר ההתנחלויות באזור, וכן לעיר שכם.

כיום חיים בצופין כאלף תושבים בכמאתיים יחידות דיור. בשמונה השנים האחרונות גדלה אוכלוסייתה של ההתנחלות בקרוב ל-300 תושבים, גידול של כארבעים אחוזים.³⁴ שטחה הבנוי של צופין מקיף כיום כמאתיים דונם.³⁵ עם זאת, תחום השיפוט של ההתנחלות, כפי שהוגדר בצו של אלוף פיקוד המרכז, מקיף כאלפיים דונם, שטח גדול פי עשרה.³⁶ תחום שיפוט זה כולל, בין השאר, שטח עצום ממזרח, שאינו מחובר ברצף טריטוריאלי לשאר שטחי השיפוט של ההתנחלות. צופין מסווגת כיישוב כפרי. חלק מהשירותים בהתנחלות ניתנים על-ידי המועצה האזורית שומרון, אליה משתייכת צופין, ואילו שירותים אחרים ניתנים ישירות על-ידי ועד היישוב.

פרק זה מראה, כי השיקול המרכזי בתכנון תוואי המכשול מסביב לצופין היה השארת שטחים, המתוכננים להרחבת ההתנחלות ולהקמת אזור תעשייה בסמוך לה, בצידו ה"ישראלי" של המכשול. בקטעים מסוימים של התוואי באזור באה ההתחשבות בשיקול זה על חשבון השיקולים הביטחוניים המוצהרים של ישראל. התחשבות זו בתכניות ההרחבה של צופין הגדילה את מספר הפלסטינים שהופרדו מאדמותיהם החקלאיות, תוך שהיא פוגעת בזכותם לחופש תנועה, לעבודה ופרנסה ולקניין. לבסוף, מתריע פרק זה מפני מימוש תכניות ההרחבה של ההתנחלות, דבר שצפוי לגרום להחרפת הפגיעה בזכויות האדם של התושבים.

33. במקומות שונים נכתב שמה של ההתנחלות כ"צופים". בעקבות אופן הרישום ברשימת היישובים של משרד הפנים השתמשנו בפרק זה בשם "צופין".

34. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, רשימת היישובים, אוכלוסייתם וסמליהם (מגוון שנים).

35. חישוב זה כולל אך ורק את השטח הבנוי של ההתנחלות ולא את השטח המוקף כיום בגדר ההיקפית, הכולל שטחים רבים שאינם בנויים.

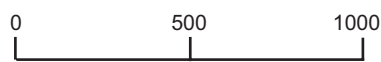
36. המונח המדויק לשטח זה הינו "תחום היישוב", שכן צופין אינה רשות מקומית עצמאית, אלא יישוב בתוך מועצה אזורית. למרות זאת, על מנת להימנע מסרבול נשתמש במונח האחד "שטח שיפוט" בכל המקרים, ללא קשר למעמדה המוניציפאלי של כל התנחלות.

מקרא

- הקו הירוק
- מכשול ההפרדה
- שער (לשימוש פלסטינים)
- שטח שיפוט
- תכנית מתאר מאושרת
- תכנית מתאר לא מאושרת

תכניות התאור

א. תכנית מספר 149/4 (צופים מרכז)

תכנית 149/4, המכונה "צופים מרכז", פורסמה למתן תוקף, קרי היא אושרה סופית על-ידי מועצת התכנון העליונה (להלן: מת"ע), במאסר 2000.³⁷ בעלת הקרקע ומגישת התכנית היא חברת הנדל"ן לידר קומפני בע"מ, הקשורה באיש העסקים לב לבייב.³⁸ כפי שנראה בהמשך, חברה זו מעורבת גם בקידום ובביצוע של פרויקטים אחרים בהתנחלות.

שטח התכנית הוא כ-300 דונם, והיא חלה על כל השטח הבנוי בצופין, וכן על שטחים נוספים צמודי דופן שאינם בנויים, ממזרח ומדרום לשטח הבנוי. מטרתה היא עריכת רוויזיה מרחיקת לכת בתכנית המתאר המקורית של צופין (מס' 149). רוויזיה זו מבוצעת, במסגרת התכנית, בשני אמצעים עיקריים. ראשית, שינוי ייעוד הקרקע של חלקות שונות, משטח חקלאי או שטח נוף פתוח לאזור מגורים. שנית, הגדלת הצפיפות (אחוזי הבנייה) בשטחים שהוגדרו גם בתכנית הקודמת כאזורי מגורים, אך הבנייה בהם טרם מומשה.

התכנית מגדירה שלושה סוגים של אזורי מגורים, המתפרסים על פני כ-160 דונם, ברמות צפיפות שונות.³⁹ בהתאם לכך, מאפשרת התכנית הקמת עד כ-600 יחידות דיור בכל שטחה, דהיינו מאפשרת הוספת כ-400 יחידות דיור חדשות על המאתיים הקיימות כיום. בנייתו של חלק קטן מאותן יחידות הסתיימה בחודשים האחרונים, או נמצאות בשלבי סיום, ואלה משווקות לציבור הרחב על-ידי חברת לידר קומפני בע"מ.⁴⁰

משמעות התוספת של כ-400 יחידות דיור, שאושרה במסגרת התכנית, היא מתן אפשרות להרחבת ההתנחלות בכ-200%, במונחים של יחידות דיור. בהנחה שקצב הגידול של אוכלוסיית ההתנחלות יישאר כפי שהיה עד כה, קרי כארבעים אחוזים כל שמונה שנים, אמורה תוספת זו לספק מענה לגידול במשך שלושים השנים הקרובות. מכך ניתן להסיק, בין השאר, כי ההתפשטות של צופין אל אזורים נוספים שמחוץ לתכנית זו, כפי שמופיע בתכניות 149/2 ו-149/5, שבהן נדון להלן, אינה נובעת מגידולה הטבעי של צופין, אלא מיועדת למשוך להתנחלות תושבים מישראל.

37. לרקע אודות מערכת התכנון בהתנחלויות ר' נספח 2 לדו"ח זה.

38. הקשר בין חברה זו לבייב הוזכר לאחרונה בכלי התקשורת במסגרת תביעה אזרחית שהוגשה נגד השניים על-ידי איש מקצוע שהועסק על-ידי החברה בתכנון המחצבה הפועלת בשטח תכנית 149/2 (ר' בהמשך), בשל מחלוקת על גובה שכרו. ר' "לבייב ישלם לגיאולוג 1.75 מיליון שקל", הארץ, 5.7.05.

39. אזור מגורים א', המשתרע על פני כ-28 דונם, מיועד לבתים חד-משפחתיים על מגרשים של לפחות 450 מ"ר; אזור מגורים "א" מיוחד, המשתרע על פני כשישים דונם, מיועד לבתים דו-משפחתיים על מגרשים של לפחות 475 מ"ר. אזור מגורים ב', המשתרע על שטח של כ-72 דונם, ומיועד לבנייה רוויה שלא תעלה על שש יחידות לדונם נטו.

40. לפרסומת של לידר קומפני בע"מ במסגרת שיווק הדירות הללו ר' <http://www.webadmin.co.il/clients/lider>.

ב. תכנית מספר 149/2 (נופי צופין)

תכנית 149/2, המכונה גם "נופי צופין", פורסמה למתן תוקף בשנת 1998.⁴¹ שטח התכנית משתרע על פני כ-460 דונם, מצפון לשטח הבנוי של ההתנחלות, במרחק של כ-700 מטר בקו אווירי משורת הבתים האחרונה. בסוף 2004 החלו עבודות הפיתוח באתר התכנית, אולם, מסיבה לא ברורה, אלה הופסקו כעבור מספר שבועות. בחודש נובמבר 2005 התחדשו העבודות באתר.

תכנית זו הוגדרה רשמית כשינוי לתכנית מתאר אזורית שאושרה בזמן המנדט הבריטי (תכנית מתאר S-15) אשר הגדירה את שטח התכנית כאזור חקלאי. חלק גדול משטח זה משמש כיום כמחצבה, אם כי לא ברור אם אושר שימוש זה בקרקע מבחינה תכנונית. לפי התכנית, מתחלקת הבעלות על שטח התכנית בין "הממונה על הרכוש הממשלתי והנטוש ביהודה ושומרון" (להלן: הממונה), ועמותה בשם "הקרן לגאולת הארץ". יזמת התכנית ומי שהגישה אותה למועצת התכנון היא חברת לידר קומפני בע"מ. יש להניח, על סמך מידע זה, כי לידר קומפני בע"מ נקשרה בחוזה הרשאה או חוזה חכירה עם שני הגורמים המחזיקים בבעלות על הקרקע, כך שיתאפשר לה לקדם בנייה בשטח התכנית.

כ-40% משטח התכנית (186 דונם) מיועדים לבניית 1,134 יחידות דיור חדשות, הצפויות לאכלס כ-5,000 נפש. בנוסף, מייעדת התכנית שטחים להקמת ארבעה גני ילדים, בית ספר יסודי ובית ספר תיכון, כמה בתי כנסת, בית קברות, מתקני נופש וספורט ושטחים ציבוריים פתוחים. כ-20% משטח התכנית מיועדים לדרכים.

ג. תכנית מספר 149/5

תכנית מתאר זו נערכה במאוס 1999 כיוזמה משותפת של המועצה האזורית שומרון ולידר קומפני בע"מ, אולם היא טרם הוגשה למת"ע. מאחר שההעתק מן התכנית שהגיע לידי בצלם ובמקום אינו שלם, הנתונים שיימסרו כאן אודותיה הם חלקיים.

מעיון בתכנית 149/5 עולה, כי היא שואפת להפוך למעין "תכנית על" של צופין, ועל כן היא מכסה כמעט את כל שטח השיפוט שלה - 1,895 דונם. משום כך, היא כוללת במסגרתה הן את השטח הבנוי כיום, הן אזורים שלגביהם קיימות תכניות בתוקף שטרם מומשו, והן שטחים שלגביהם זו התכנית הראשונה שנערכה. לצורך הדיון בפרק זה נתייחס רק לשני אתרים בתכנית השייכים לקטגוריה האחרונה, קרי שטחים המתוכננים לראשונה, שהינם רלוונטיים לעניין תוואי המכשול.

41. מהדורה קודמת של תכנית זו אושרה בתחילת שנות התשעים. עם זאת, בעקבות חילופי השלטון ועליית ממשלתו של יצחק רבין הוחלט להקפיאה. לאחר הקמת הממשלה בראשות בנימין נתניהו הוגשה התכנית מחדש בשינויים קטנים.

האתר הראשון נמצא על גבעה ממזרח לשטח הבנוי כיום, בין צופין לבין הכפר ג'יוס. שטח האתר הוא כתשעים דונם. בגרסה המקורית של תכנית 149/5 הוגדר השטח כאזור חקלאי. עם זאת, מאוחר יותר שונה יעודה של הקרקע והפך לאזור מגורים, שבו מתוכננות 145 יחידות דיור.⁴²

האתר השני נמצא בחלקו הלא-רציף של שטח השיפוט של צופין, שמדרום-מזרח לשטח הבנוי. שטח זה משתרע על פני כ-600 דונם, והתכנית מייעדת אותו לתעשייה. הגישה לאזור זה אמורה להיות, לפי התכנית, נפרדת משאר ההתנחלות. יש לציין, כי אזור זה של התכנית מצוי בתוך שטח השיפוט של צופין, עובדה המצביעה לכאורה על כך שהשטח אינו בבעלות פלסטינית פרטית, קרי שהוא הוכרז כ"אדמות מדינה" או נקנה על-ידי ישראלים.⁴³ עם זאת, תושבים מהכפרים הסמוכים, עזון וא-נבי אליאס, טוענים לבעלות על חלקים מאזור זה, טענה שעולה בקנה אחד עם העובדה שחלקים ממנו נטועים עצי זית (ר' תצלום אוויר).⁴⁴

תוואי המכשול

קטע המכשול המקיף את השטחים הבנויים והמתוכננים של צופין משתרע לאורך כ-15 ק"מ, החל מהקצה הצפון-מערבי של העיר קלקיליה, על הקו הירוק, ועד לפאתי הכפר פלאמיה, כקילומטר ממזרח ליישוב כוכב יאיר, שבתוך ישראל. בנקודה המזרחית ביותר מגיע המכשול למרחק של כשישה ק"מ מהקו הירוק. קטע זה של המכשול הינו חלק משלב א', שאושר על-ידי ממשלת ישראל ביוני 2002, ושבנייתו הסתיימה בקיץ 2003.

עיון במפת התוואי מלמד, שתכניות המתאר שהוצגו כאן, ובייחוד שתי האחרונות, המשתרעות הרחק מעבר לשטח ההתנחלות כיום, היוו שיקול מרכזי בתכנונו. כך, מקיף המכשול את תכנית 149/2 ("נופי צופין") בשלמותה, במרחק של כשלושה-ארבעה ק"מ מהקו הירוק, תוך השארת מרווח של כ-500 מטר בין הדופן המזרחית של שטח התכנית לבין המכשול. מובהקת לא פחות היא התייחסותם של מתכנני התוואי לאזור התעשייה המתוכנן מדרום לג'יוס, במסגרת תכנית 149/5. פרקליטות המדינה הודתה באופן מפורש, כי קיומה של תכנית זו אכן היווה שיקול בקביעת התוואי.⁴⁵ לעומת זאת, לא ברור באיזו מידה, אם בכלל, נלקח בחשבון בתכנון התוואי חלקו האחר של תכנית 149/5, המצוי בין האזור הבנוי של צופין לבין ג'יוס, שכן המכשול חוצה את התכנית, ומשאיר כשליש משטחה מעברו השני.

42. שינוי זה בוצע באמצעות תכנית 149/8, אשר בדומה ל-149/5 טרם הופקדה.

43. לפרטים אודות הליך ההכרזה של קרקעות כאדמות מדינה ומשמעותו ר' נספח 1 לדו"ח זה.

44. ר' הרחבה על סוגיה זו בחלקו האחרון של פרק זה.

45. בג"ץ 2732/05, ראש מועצת עזון ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', תשובת המדינה, סעיף 17.

קיומן של שתי התכניות הראשונות שולל מניה וביה את הטענה, שלפיה חריגת התוואי מהקו הירוק באזור מוסברת בכך שהצבא מעוניין ליצור "מרחב התרעה", שיאפשר ניהול מרדף אחרי מפגעים שהצליחו לחצות את המכשול, בטרם הגיעם ליישובים הישראליים הקרובים, הצמודים לקו הירוק – כוכב יאיר וצור יגאל. כאמור, ייעודו של שטח מסוים למגורים מצד אחד, או ל"מרחב התרעה" מצד שני, הן שתי חלופות מוציאות. כלומר, בהינתן ייעוד אחד הייעוד השני הוא בהכרח בלתי אפשרי.

אחד האילוצים המרכזיים, שנגזרו מהחלטה להקיף את שתי התכניות, הוא התנאים הטופוגרפיים הקשים באזור. תנאים אלה הביאו לבחירה בתוואי מפותל, שעולה ויורד במרחקים קצרים, המחייב ביצוע עבודות הנדסיות מורכבות, כגון בניית קירות תמך וחציבות עמוקות בצלע ההר. כך למשל, באזור כרמי הזיתים, שמצפון-מערב לג'וס, מטפס המכשול מגובה של 120 מטר לגובה של 220 מטר מעל פני הים, לעבר השלוחה שעליה בנוי הכפר ג'וס. בעוד שהמרחק בין שתי נקודות הגובה הללו הוא כ-500 מטר בקו אווירי, נמתח המכשול לאורך כ-1,500 מטר בפיתולים חדים.

מעבר לעלויות הגבוהות הכרוכות בהקמת מכשול כה ארוך וכה מורכב מבחינה הנדסית, נראה כי התוואי שנבחר חוטא למה שישראל הגדירה כאחד השיקולים המבצעיים העיקריים בתכנון התוואי: הימנעות ממיקום המכשול בנקודות הנשלטות מכיוון מזרח. כך למשל, לשם הקפת אזור התעשייה המתוכנן לפי תכנית 149/5 מכיוון צפון, יורד התוואי לגובה של כ-170 מטר מעל פני הים, באזור שלמרגלות הבתים של ג'וס, הבנויים בגובה 200-240 מטר, דהיינו הוא יורד לאזור הנשלט באופן מוחלט מהבתים הללו.

אילו הייתה מטרת המכשול באזור לספק הגנה לתושבי צופין מבלי לפנותם, ניתן היה להקיף את שטחה של תכנית מתאר 149/4 ("צופים מרכז") במכשול, שטח הכולל את האזור הבנוי כיום ומאפשר הוספה של עד כ-400 יחידות דיור.⁴⁶ מכשול זה יכול היה להתחבר לשאר המערכת באמצעות חומה לצידי כביש הגישה המערבי לצופין, כך שתתאפשר נסיעה בטוחה בין ההתנחלות לישראל. אין ספק, כי תוואי כזה עדיף על התוואי הנוכחי בכל הנוגע לשיקול הטופוגרפי, שעליו הצהירה ישראל, שכן הוא אינו עובר בשטחים נחותים הנשלטים ממזרח, והוא נמצא במרחק יחסית גדול מבתי ג'וס.

מובהקת עוד יותר העדיפות של תוואי חלופי מעין זה מנקודת המבט של צמצום הפגיעה בפלסטינים, שכן כמעט שאין בו כדי להפריד תושבים מאדמותיהם, ולו נבחר, היה מייתר כמעט לחלוטין את הצורך במשטר היתרים. כפי שצוין בפרק הקודם, תוצאה כזו היא עדיפה גם מנקודת הראות של היעד הראשי של המכשול, כפי שהצהירה עליו הממשלה - מניעת כניסה בלתי מבוקרת של פלסטינים לשטח ישראל.

46. למרות שתוואי כזה היה תואם את המטרה של הגנה על ההתנחלות, הוא פסול מבחינה משפטית, שכן הוא היה תורם להנצחת ההתנחלות. להרחבה בסוגיית החוקיות של תוואי המכשול, ר' פרק 7 בדו"ח זה.

השלכות התוואי על הפלסטינים

תוואי המכשול מסביב לצופין מפריד מאות משפחות, שגרות ביישובים הפלסטיניים הסמוכים, מהאדמות החקלאיות שבבעלותן. חמשת היישובים הנפגעים ישירות הם (מצפון לדרום): פלאמיה, ג'וס, עזון, א-נבי אליאס וקלקיליה. תושבי אותם היישובים הוכפפו מאז אוקטובר 2003 למשטר של היתרים, המונפקים על-ידי המינהל האזרחי, כדי להגיע לאדמות החקלאיות שמעברו השני של מכשול ההפרדה. גישתם של בעלי ההיתרים אפשרית רק דרך אחד השערים שהוקמו במכשול ומוגבלת לשעות הפתיחה של אותו שער. היטיב לתאר את הפגיעה הנגזרת מכך על החקלאים המופרדים מאדמותיהם נשיא בית המשפט העליון, אהרן ברק, בפסק הדין בבג"ץ בית סורכ:

[...] מצב דברים זה פוגע קשות בחקלאים, אשר כל מעבר לאדמותיהם (בבוקר מוקדם, בצהריים ובערב) כפוף למגבלות, שהן טבעיות למשטר של רישוי. משטר זה יוצר תורים ארוכים למעברי החקלאים עצמם; הוא מקשה על מעבר רכב (הדורש רישוי משלו ובדיקה), ומרחיק את החקלאי מאדמותיו (שכן לכל אורך התוואי על-פי הצו שלפנינו מתוכננים שני שערים יומיים בלבד). חייו של החקלאי משתנים ללא הכר כתוצאה מכך. אכן, תוואי גדר ההפרדה פוגע קשות בזכות הקניין שלהם ובחופש התנועה שלהם. פרנסתם נפגעת קשות. מציאות החיים הקשה ממנה הם סובלים עד כה (בין השאר לאור האבטלה הרבה השווה במקום) תלך ותחריף.⁴⁷

כתוצאה ממשטר ההיתרים איבדו חלק מהתושבים את יכולתם להגיע לשטחים שמעבר למכשול, שכן בקשותיהם להיתר נדחו. עילות הדחייה הן: הגדרת המבקש כ"מנוע ביטחוני" על-ידי השב"כ והעדר הוכחה מספקת, לדידו של המינהל האזרחי, אודות זיקתו של המבקש לחלקת קרקע מסוימת ב"מרחב התפר". הודעות הדחייה לבקשות להיתר ניתנות תמיד בעל-פה בלבד וללא נימוק של ממש, מעבר לאמירה הסתמית אודות קיומה של "מניעה ביטחונית" או אי-הוכחתה של זיקה לקרקע. מי שבקשתו נדחתה רשאי אמנם להגיש ערעור, שיידון על-ידי ועדה מיוחדת מטעם המינהל האזרחי, אולם הוא אינו רשאי להופיע בפניה ולקבל זכות שימוע. מסורבי היתר אינם זכאים לפיצוי כלשהו על ההפסדים הנגרמים להם עקב ההגבלה. כל אלה הופכים את הדחייה של בקשות להיתר לפגיעה שרירותית בזכויותיהם.⁴⁸

47. בבג"ץ 2056, מועצת הכפר בית סורכ ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', סעיף 60.

48. להרחבה אודות משטר ההיתרים ר' בצלם, ואליה לא תבוא - מניעת גישתם של פלסטינים לאדמותיהם שממערב למכשול ההפרדה באזור טולכרם - קלקיליה, יוני 2004.

השפעת המכשול מסביב לצופין על קרקעות היישובים הפלסטיניים (בדונם)

שם היישוב	מספר התושבים	סה"כ אדמות היישוב	אדמות שנתפסו להקמת המכשול	אדמות מעברו ה"ישראלי" של המכשול	האחוז מאדמות הכפר שנפגעו
פלאמיה	683	3,500	130	1,600	49%
ג'יוס	3,196	13,000	550	8,600	70%
עזון	7,985	4,000	650	1,000	41%
א-נבי אליאס	1,174	5,000	אין נתונים	400	8%
קלקיליה	43,212	12,500	850	700	12%
סה"כ	56,250	32,500	2,180	12,100	44%

מקור: הנתונים אודות היקף הקרקעות המושפע הופקו מהצלבת נתונים ממקורות פלסטיניים שונים, בהם מועצות מקומיות וארגונים לא ממשלתיים.

מבין חמשת היישובים הנפגעים, היקף הפגיעה הגדול ביותר הוא בתושבי ג'יוס, שצופין נמצאת כשני ק"מ ממערב לו, ואשר המכשול נושק לבתיו הדרומיים. בג'יוס כ-3,200 תושבים, המתפרנסים רובם ככולם מחקלאות. לצורך הקמת המכשול תפסה ישראל והרסה כ-550 דונם של אדמה חקלאית, שבעלות התושבים. כ-8,500 דונם נוספים, המהווים כ-70% מכלל אדמות הכפר, נותרו בין המכשול לקו הירוק. במהלך השנה הראשונה למשטר ההיתרים הוגדרו מאות מתושבי ג'יוס כ"מסורבים", הן מסיבות ביטחוניות והן בשל אי-עמידה בנטל ההוכחה באשר לזיקה לקרקע. כך למשל, בששת החודשים הראשונים (אוקטובר 2003 – מארס 2004) דחה המינהל האזרחי 273 בקשות להיתרי כניסה שהגישו תושבי ג'יוס.⁴⁹ עם זאת, במהלך השנה האחרונה, כתוצאה מהביקורת שנמתחה על מדיניותה של ישראל בעולם וכן כתוצאה מהעתירות שהוגשו לבג"ץ, ניכרת מגמה של עלייה במספר היתרי הכניסה ל"מרחב התפר", שהנפיק המינהל האזרחי לתושבי ג'יוס. כך, במהלך שבעת החודשים הראשונים של 2005 הנפיק המינהל האזרחי 541 היתרים.⁵⁰ מספרם של בעלי הקרקעות המוגדרים כ"מסורבי היתר" ירד בהתאם, והוא עומד, נכון לאוגוסט 2005, על כעשרים תושבים "בלבד". חקלאים שהגישה לאדמתם נאסרה לאחר הקמת המכשול נוהגים להשכיר את האדמות לתושבים אחרים בכפר שקיבלו היתרים, תמורת שני שליש מהיבול.

49. המידע נמסר לבצלם על-ידי המינהל האזרחי במכתב מ-22.3.04.
50. המידע נמסר לבצלם על-ידי המינהל האזרחי במכתב מ-1.8.05.

מתוך עדותה של עיטאף אחמד סעידי ח'אלד, תושבת ג'יוס⁵¹

אני בת 57, ונשואה לעבד א-ראוף ח'אלד. יש לנו חמישה בנים ובת אחת. למשפחה שלנו יש בערך 22 דונם אדמה ממערב לגדר ההפרדה. מאז 1989 אני עוזרת לבעלי לעבד את האדמות האלה. הגידולים על האדמות הם מקור הפרנסה היחיד של המשפחה. עבדנו ביחד, כל בני המשפחה, בעיבוד של האדמות עד שהרשויות הישראליות התחילו לבנות את גדר ההפרדה ממערב לכפר שלנו. עד תחילת 2005 נהגנו אני, בעלי והבנים שלי, להיכנס דרך השערים עם ההיתרים שקיבלנו. בינואר 2005, בעלי הגיש במת"ק קדומים בקשות לחידוש ההיתרים עבורו, עבורי ועבור הילדים. הבקשה של בעלי והילדים סורבה מסיבות ביטחוניות, ואני קיבלתי היתר שתקף לשישה חודשים. בעלי והילדים הגישו בקשות חוזרות עוד כמה פעמים. הפעם האחרונה הייתה בנובמבר 2005. כל הבקשות נדחו.

הסירוב לתת היתרים לבעלי ולילדי גורם לי הרבה סבל, כי אני לא יכולה לעשות את העבודה החקלאית בעצמי, אם זה עיבוד או ריסוס או כל טיפול בעצים ובאדמה. גם המצב הבריאותי שלי לא מאפשר לי להמשיך לעבוד לבד, כי אני חולת סוכרת, וסובלת מבעיות בלחץ הדם ובשרירים. בעלי נאלץ לתת לאחד החקלאים, מוחמד סאמי א-דיבס, שכן קיבל היתר, לטפל באדמה שלנו. תמורת הטיפול הוא מקבל שלישי מהיבול. אבל אי-אפשר להשוות את רמת הטיפול שבעל האדמה נותן לזו שנותן מישהו אחר. למשל בשנת 2004 בעלי והילדים נטעו באדמה וטיפלו בה, והרווחו מהעגבניות והמלפפונים שגידלנו בתוך החממות 40,000 ש"ח. לעומת זאת, בשנת 2005 בעלי והילדים לא הצליחו להגיע לאדמות, במיוחד לחממות, ועדיין לא קיבלנו רווח שמכסה את כל ההוצאות שהוצאנו השנה על מים, שתילים, ריסוס ושאר דברים שדרושים לטיפול באדמה

זה שבעלי והילדים לא מקבלים היתרים כדי להגיע לאדמות שלנו, כדי לטפל בהן, זה בבחינת הרס הדרגתי למקור הפרנסה של המשפחה שלנו. בעלי והילדים יושבים בבית מובטלים, ועכשיו זאת עונת המסיק. אני לא יכולה לקטוף את כל הזיתים לבד. כל מה שהצלחתי לקטוף מספיק לשלושה פחים של שמן זית. בשנה שעברה, כשבעלי והילדים עבדו באדמה, הצלחנו לקטוף מספיק כדי להפיק 65 פחים. אמנם ההיתר שלי הוארך לשנתיים (עד 5.9.2007), אבל בגלל הגיל שלי והמצב הבריאותי שלי אני לא יכולה לעשות את כל מה שנדרש כדי לשמור על היבולים ולהפיק מהם את מה שאפשר.

51. העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים סעידי בג'יוס ביום 23.11.05.

בנוסף לפגיעה האינהרנטית, הטמונה במשטר ההיתרים, סובלים תושבי כל חמשת היישובים מקשיים, הנגזרים מחסימת הדרכים ששימשו אותם כדי להגיע לאדמותיהם עד להקמת המכשול. הגעתם של תושבי חמשת היישובים לאדמות שמעבר למכשול אפשרית כיום רק דרך שער חקלאי אחד, המצוין על גבי ההיתר. ברוב המקרים, מאריך הדבר בצורה משמעותית את זמני הנסיעה ומסרב את ניהול העבודה החקלאית.

בתוואי שמסביב לצופין ישנם ארבעה שערים המשמשים למעבר חקלאים: שער פלאמיה צפון, המשמש רק את חקלאי פלאמיה; שער ג'יוס מערב, הממוקם בין ג'יוס לפלאמיה ומשמש את רוב חקלאי ג'יוס; שער ג'יוס דרום, המשמש חלק קטן מתושבי ג'יוס וכן משפחה בודדת, שביתה נותר בתוך "מרחב התפר"; ושער צופין, שהוא למעשה מחסום המוצב על כביש הגישה הדרומי של צופין, ומשמש את חקלאי קלקיליה עזון, וא-נבי אליאס.⁵² שלושת השערים הראשונים נפתחו בעבר, בדרך כלל שלוש פעמים ביום, למשך כשעה עד שעה וחצי בכל פעם, למעט בימי סגר ובמועדי ישראל, שבהם אין פתיחת שערים. מאז חודש יוני 2005 נפתח שער ג'יוס מערב במשך 12 שעות ביום ברציפות, אולם לא ברור אם שינוי זה יישמר בכל ימות השנה. שער צופין, המיועד בעיקר לשימוש מתנחלים, מאויש על-ידי חיילים בכל שעות היממה, ופתוח למעבר פלסטינים במשך שעות היום.

הצורך להתאים את הפעילות החקלאית לזמני הפתיחה של השערים, מהווה כשלעצמו אילוץ, המקשה על יכולת התפקוד של החקלאים. הגבלה זו משמעותית במיוחד בעונות המסיק והקטיף, שבהן נהגו בעבר כל בני המשפחה להתגייס לעבודה החקלאית, כל אחד על-פי יכולותיו ואילוץ, ואילו כיום צומצמה אפשרות זו מאוד. האפשרות שיוטל סגר כללי ממושך, שבמהלכו אין פתיחת שערים, דווקא בעונה גורלית ביחס לגידול מסוים יוצרת סיכון לאובדן מוחלט של התוצרת, כפי שקרה באוקטובר 2003 עם גידולי הגויאבה.

קשיי הגישה משמעותיים במיוחד בעבור תושבי עזון, וא-נבי אליאס, שבבעלותם כרמי זיתים בקצה הדרום-מזרחי של שטח השיפוט של צופין, שבו מתוכנן אזור התעשייה החדש (ר' לעיל תכנית 149/5). הצורך לנסוע מערבה, עד שער צופין (כשבעה ק"מ במקרה של עזון), רק כדי לחזור מזרחה לאחר מכן מצידו השני של המכשול, האריך בכמה ק"מ את הדרך בין הכפרים לאדמות. זאת ועוד, אין כיום דרך המובילה משער צופין לכרמי הזיתים שממזרח, ואילו השטח שביניהם הינו הררי, ולא ניתן לחצותו בכלי רכב. לכן, תושבים שקיבלו היתרים ומעוניינים להגיע אל האדמות הללו נאלצים לעשות זאת ברגל או על גבי חמורים. מלבד בזבוז הזמן העצום הכרוך בכך, הגביל אילוץ זה את יכולתם של התושבים להוביל את התוצרת החקלאית מהאדמות בחזרה אל הכפר. כתוצאה מכך, תשע משפחות מעזון ושש

52. ישנם ארבעה שערים נוספים, שאינם פתוחים בפני פלסטינים, והמשמשים רק את הצבא: שניים מצפון לקלקיליה, אחד מדרום מזרח לצופין ואחד מדרום לפלאמיה.

משפחות מא-נבי אליאס הפסיקו מאז הקמת המכשול את עיבוד אדמותיהן באזור זה, ואילו התפוקה של משפחות אחרות ירדה בצורה דרמטית.⁵³ בתשובה לעתירת תושבי שני הכפרים לבג"ץ הבטיחה המדינה לפתוח לשימוש תושבי שני הכפרים, בתקופת מסיק הזיתים בלבד, שער חדש שהוקם בסמוך לאזור זה ומשמש כיום רק את הצבא, דבר שעתיד לספק גישה נוחה יותר אל האדמות.⁵⁴

מתוך עדותו של עבד אל-כרים ח'אלד, תושב ג'יוס⁵⁵

אני ושבעת אחיי ירשנו מאבי אדמה חקלאית בשטח של 35 דונם באזור יובק, ממערב לג'יוס. יש שם שישה דונמים של חממות, שבהן אני מגדל ירקות; ארבעה דונם נטועים בעצי גויאבה; חמישה דונם נטועים בעצי שזיף, אפרסק ושסק; עשרה דונם נטועים בעצי זית; ובנוסף לכך, יש עשרה דונם שעורה, שמשמשים בה כמזון לבעלי החיים.

ההקמה של גדר ההפרדה גרמה נזקים והפסדים. למשל, בספטמבר 2003 הוטל סגר על הגדה, שבגללו החקלאים לא יכלו להגיע לאדמות שלהם בצד המערבי של הגדר. עונת הגויאבות התחילה, אבל במשך כל אותו חודש לא יכולנו להגיע לאדמות, ובגלל זה התקלקל יכול הגויאבות שנשאר על העצים. ככה איבדנו הכנסה של עונה שלמה. בדרך כלל הייתי מייצר במהלך העונה, בחודשים ספטמבר ואוקטובר כל שנה, יותר מ-1,200 ארגזים של גויאבה. אבל באותה שנה היכול נפל על האדמה, הושחת, ולא היה אפשר כבר לאסוף ולמכור אותו...

בעיה שקיימת עד היום היא האיסור על משאיות להעביר את הירקות ואת היבולים החקלאיים מהאדמות אל תוך הגדה דרך השערים. רק לשתי משאיות, ששייכות לתושבים מהיישוב, יש רשות לעשות את זה, כי לבעלים שלהן יש אדמות מהצד השני של הגדר. הנהגים של המשאיות האלה מובילים גם תוצרת חקלאית בשביל תושבים אחרים, וגובים שלושה שקלים לארגז. לפני ההקמה של הגדר היו בערך עשרים משאיות מכל האזורים, שהגיעו אל האדמות החקלאיות, והעבירו את היבול החקלאי תמורת שקל וחצי לארגז.

הפרדתם מהאדמות שמעבר למכשול כפתה על תושבי ג'יוס ופלאמיה קושי מיוחד, שכן חלק ניכר מהן נטוע בגידולים המושקים בצורה אינטנסיבית, ודורשים טיפול כמעט יומיומי, בהם פרי הדר, גויאבה, מנגו ואפרסק. בנוסף לעצי פרי ועצי זית, ישנן כמה עשרות חממות לגידול ירקות בבעלותם

53. רשימה מפורטת של המשפחות שבבעלותן אדמות באזור, תוך השוואה בין התפוקה החקלאית במסיק של שנת 2002 לעומת זה של השנים 2003 ו-2004, נמסרה במסגרת תצהירים שהגישו ראשי המועצה של שני הכפרים במסגרת בג"ץ 2732/05, ראש מועצת עזון ואח' נ' ממשלת ישראל ואח'.

54. בג"ץ 2732/05, ראש מועצת עזון ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', תגובה מטעם המשיבים, סעיף 32.

55. העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים א-סעדי בתאריך 15.8.05 בביתו של העד.

של תושבי שני הכפרים שנותרו מעברו השני של המכשול, ואשר דורשות גם הן טיפול כמעט יומיומי. זאת, לעומת הטיפול בעצי הזית (כ-12,000 מעבר למכשול),⁵⁶ המחייב השקעת עבודה אינטנסיבית רק בעונת המסיק (אוקטובר-נובמבר) ובעונת החריש (אפריל-מאי). כך לדוגמה, חייב קטיף הגויאבה להתבצע תוך 24 שעות מהבשלת הפרי כדי לצמצם את הסיכון בהרקבתו. מכלול ההגבלות הנובעות מעצם קיומו של המכשול, ממשטר ההיתרים וממשטר השערים, גרמו בשנתיים האחרונות לפירוק חממות רבות על-ידי בעליהן ולאובדן הכנסה בענפים רגישים אלה.

חשוב להדגיש, כי הגבלת הגישה אל השטחים החקלאיים שמעבר למכשול פוגעת לא רק בזכותם של תושבי חממת היישובים לקניין ולפרנסה, אלא גם באורח חייהם. כפי שטען עו"ד מיכאל ספרד, המייצג את תושבי עזון וא-נבי אליאס בעתירה נגד תוואי המכשול, הסתכלות הממוקדת אך ורק בפגיעה הכלכלית מתעלמת מכך

שבני האדם לא רק מוציאים לחם מן הארץ אלא גם מנוחה ומרגוע. שאדמה ועצים אינם רק נושא לעמל אלא גם לנופש. זה שנתיים שילדי עזון ונבי אליאס אינם יכולים לטייל באדמתם. זה שנתיים שמשפחות עזון ונבי אליאס לא פוקדות את אדמתן לסעודה מתחת לעצים או למשחקי כדור במטעים. זה שנתיים שתלמידי בתי הספר לא יוצאים לטיולים בחיק הטבע. כי חיק הטבע נעלם מעבר לגדר ואין אליו גישה.⁵⁷

מתוך עדותו של איברהים שטארה, תושב עזון⁵⁸

אני בן 77, נשוי, ובבעלותי כ-650 דונמים נטועים בעצי זית. הקרקע מחולקת לחלקות באזורים שונים מסביב לכפר. חלקה אחת, בשטח של מאה דונמים בערך נמצאת באזור "מנאטיר", מצפון מזרח לכפר א-נבי אליאס וממערב לגדר ההפרדה. הגדר נבנתה על קרקע ששייכת לי, לאורך 600 מטרים וברוחב של שמונים-מאה מטר. 104 עצים מניבים, שהיו בשטח הזה, נעקרו. אני לא אשכח איך התחננתי בפני נהג הבולדוזר, בזמן שהוא עבד והשחית את הקרקע. באותה חלקה היו בין השאר, גת ובאר מים עתיקים מימי הרומאים, שהטרקטורים ריסקו. הזיכרונות הכי יפים שלי באים מהמקום הזה, שם נהגנו, אני ובני משפחתי, לטייל ולנוח.

56. UNRWA, The West Bank Barrier: Jayyus Profile (http://www.un.org/unrwa/emergency_barrier/profiles/jayyus.html)

57. בג"ץ 2732/05, ראש מועצת עזון ואח' ני ממשלת ישראל ואח', עתירה לצו על תנאי, סעיפים 8-47.

58. העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים סעדי בביתו של העד ב-15.6.05.

ניתן לשער, כי הפגיעה ביכולתם של תושבי היישובים הפלסטיניים להגיע לאדמותיהם ולעבד אותן, כתוצאה מהתוואי שעליו הוקם המכשול, תלך ותחריף ככל שתכניות ההרחבה של צופין שתוארו לעיל, תמומשנה. החרפה זו צפויה להוביל, בהדרגתיות ובדרכים שונות, להמשך נישולם של התושבים הפלסטיניים מאדמותיהם. כבר במהלך השנה האחרונה ניתן היה לזהות ניצנים ראשונים של תהליך זה.

בנייתה בפועל של "נופי צופין", למשל, עתידה לחסום את הדרך המובילה כיום מהשער החקלאי של ג'יוס אל השטחים החקלאיים שממערב לצופין. לכן, ככל הנראה, מתכוון הצבא לסגור שער זה בעתיד ולנתב את חקלאי ג'יוס לשער של פלאמיה, הממוקם כשני ק"מ צפונה. לשם כך, הפקיע הצבא בחודש מארס 2005 רצועת קרקע ממזרח למכשול, ובחודש יוני החל לסלול דרך, המחברת בין השער הנוכחי של ג'יוס לשער של פלאמיה. מהלך כזה יאריך עוד יותר את זמן ההגעה מהכפר לאדמות, תוך גרימת פגיעה נוספת בכדאיות הכלכלית שבעיבוד הקרקע. יש לציין בהקשר זה, כי על-פי מדיניותה של ישראל מאז שנת 1979, הפסקת העיבוד של קרקע חקלאית שאינה רשומה במרשם המקרקעין (טאבו) במשך שלוש שנים רצופות, יכולה לשמש עילה להכרזה על הקרקע כ"אדמת מדינה"⁵⁹.

השלכה אפשרית נוספת להתפשטותה של צופין היא נגיסה הדרגתית ב"איים" של קרקע פלסטינית פרטית, המוקפים מכל עבר בשטח המתוכנן לבנייה. אי כזה, בגודל של כמה עשרות דונמים, ייווצר בין השטח הבנוי כיום של ההתנחלות לבין הדופן הדרומית של "נופי צופין", לכשתיבנה. בדומה לכך, במחציתה הצפונית של תכנית "נופי צופין" ישנן שתי חלקות נוספות ממין זה. בעת ביצוע עבודות הפיתוח לקראת הבנייה בשטחה של תכנית זו נכנסו הדחפורים של קבלן הבנייה שעבד בשטח לאחת החלקות הללו, ועקרו בשלבים כ-350 עצי זית, בטענה כי החלקה נקנתה על-ידי יהודים, וכי היא נכללה בתכנית המתאר.⁶⁰ מאוחר יותר הפסיק המינהל האזרחי את העקירות עד לבירור ה"מחלוקת". ההשתלטות על איים של קרקע פרטית שנותרו בתוך שטחן של התנחלויות היא תופעה ידועה ומוכרת בכל רחבי הגדה המערבית.⁶¹

במקרים אחרים, נראה כי הבעלות של התושבים הפלסטיניים על חלקות מסוימות אינה מוכרת מלכתחילה. כך למשל, עיון בתצלום האוויר של האזור, שבו עתיד להיבנות אזור התעשייה של צופין לפי תכנית מתאר 149/5, מעלה כי נכללו בשטח התכנית כרמי זיתים בבעלות תושבי א-נבי אליאס ועזון. הדבר מלמד, כי לדידה של ישראל נטועים אותם כרמים בשטח הנחשב "אדמות מדינה" או אדמות שנקנו על-ידי יהודים. במילים אחרות, משמעות מימוש התכנית היא נישול אוטומטי של

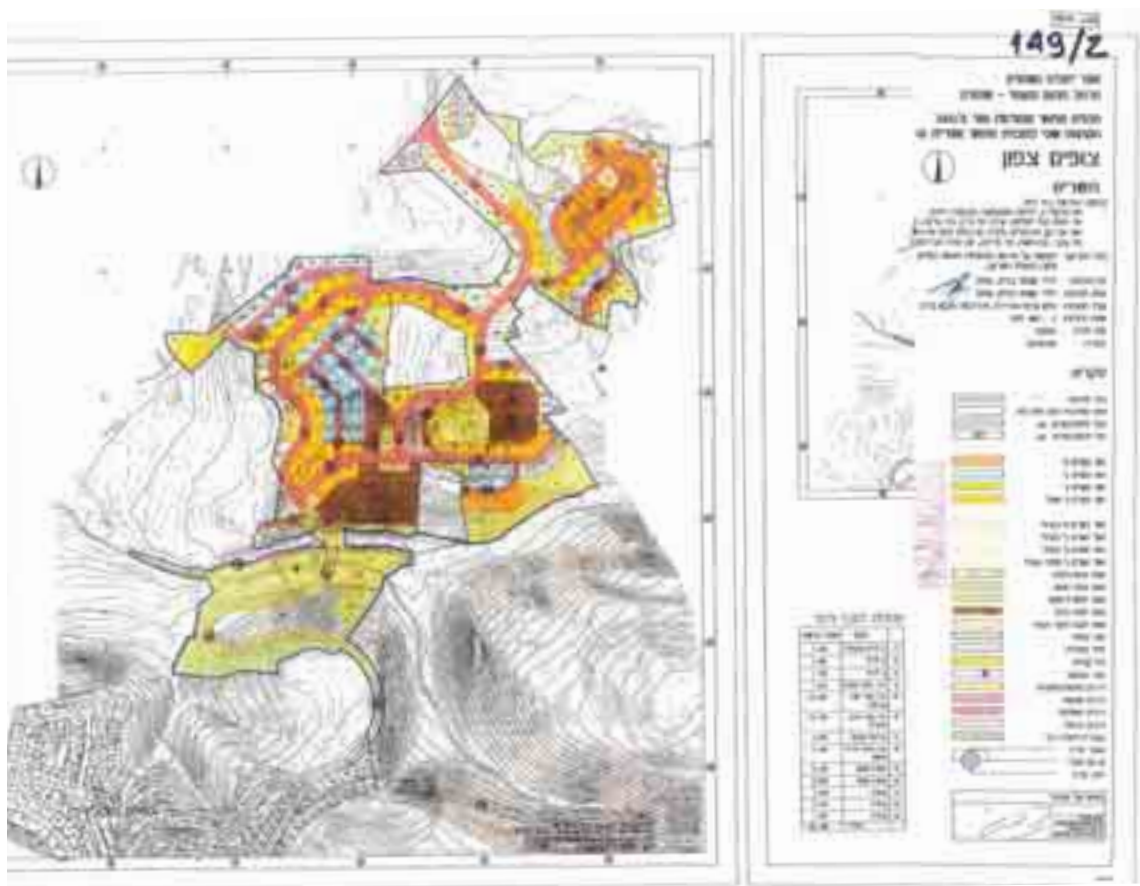
59. בצלם, גול הקרקעות – מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית, מאי 2002, פרק 3. להרחבה ר' נספח 1 לדו"ח זה.

60. ארנון רגולר, "פלשתינאים: מתנחלים חמושים עקרו 117 עצי זית בשטח שהוכרז פרטי על-ידי המינהל האזרחי", הארץ, 10.12.04.

61. OCHA, The Humanitarian Impact of the West Bank Barrier on Palestinian Communities, March 2005 (Update 5), p. 12.

61. ר' לדוגמה את מקרה ההתנחלות אריאל: בצלם, גול הקרקעות - מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית, מאי 2002, ע' 99.

התושבים הפלסטינים מאותן אדמות. בתרחיש כזה, סיכוייהם של התושבים לשנות את רוע הגזרה שואפים לאפס, הן משום שהמועד שנקבע בחקיקה הצבאית לערער על הכרזת קרקע כ"אדמת מדינה" (ארבעים יום מרגע ההכרזה) חלף מזמן, והן מכיוון שסביר להניח, כי אין בידיהם מסמכי רישום של הקרקע על שמותיהם במרשם המקרקעין, דבר שיכול היה לסייע בהוכחת זכויותיהם בערכאות משפטיות.

תכנית מתאר מפורטת 149/2 : "נופי צופין"